

ЗАСТАРЯВАНЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО В БЪЛГАРИЯ И СЪПЪТСТВАЩИТЕ ГО ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Н. ГРАДИНАРОВА, ЕМ. РАДЕВ И Р. ГОРАНОВА-СПАСОВА

Факултет по обществено здраве, Медицински университет – София

AGING BULGARIAN POPULATION AND THE NEW CHALLENGES ABOUT THAT

N. GRADINAROVA, EM. RADEV AND R. GORANOVA-SPASOVA

Faculty of Public Health, Medical University – Sofia

Резюме. Бързият темп на застаряване на населението в България поставя страната пред редица предизвикателства, в това число и предизвикателства пред икономическия растеж, трудности пред социалните системи и услуги, нарастване на публичните разходи за пенсии, здравеопазване, социално подпомагане, образование, жилища, инфраструктура и др. Прогнозните данни на Националния статистически институт в България показват, че до 2070 г. дялът на възрастните хора у нас ще бъде почти две пети от населението. Според прогнозните стойности на ООН, през 2050 г. България ще бъде една от най-застаряващите страни в Европа. Тези тенденции поставят във фокуса на вниманието проблемите за достъп на възрастните хора до здравни грижи и услуги и зачитането на правата им като пациенти. Това се превръща и в едно от основните предизвикателства пред здравната система и системата за публични услуги в страната. Динамиката на човешката популация и проблемите, които я съпътстват, се отнасят не само до България, но и до целия свят. Правото на възрастните хора да водят достоен и независим живот и да участват в социалния, икономическия, културния и обществен живот е залегнало в ангажимента на ЕС и в ангажиментите на Република България. За справянето с демографските промени и съпровождащите ги предизвикателства нашата страна води последователна и активна политика и разработва цялостна национална стратегия за активен живот на възрастните хора.

Ключови думи: застаряване на населението, предизвикателства, България

Abstract. The rapid aging of the population in Bulgaria poses a number of challenges to the country, including challenges to economic growth, difficulties for social systems and services, rising public spending on pensions, health care, social assistance, education, housing, infrastructure, etc. The forecast data of the National Statistical Institute in Bulgaria show that by 2070, the share of elderly people in our country will be almost two fifths of the population. According to United Nations estimates, in 2050, Bulgaria will be one of the most aging countries in Europe. These trends focus on the issues of access of elderly people to healthcare and services and the respect of their rights as patients. This is also becoming one of the main challenges facing the health system and the public services system. The dynamic of the human population and the problems that accompany it are related to the whole world, not only to Bulgaria. The right of the elderly to lead a decent and independent life and to participate in social, economic, cultural and social life is enshrined in the EU's commitment and in the commitments of the Republic of Bulgaria. To address demographic change and accompanying challenges, Bulgaria pursues a coherent and active policy and develops a comprehensive national strategy for active life of the elderly people in the country.

Key words: aging population, challenges, Bulgaria

Бързият темп на застаряване на населението в България поставя страната пред редица предизвикателства, в това число и предизвикателства пред икономическия растеж, трудности пред социалните системи и услуги, нарастване на публичните разходи за пенсии, здравеопазване, социално подпомагане, образование, жилища, инфраструктура и др.

Прогнозните данни на Националния статистически институт в България показват, че до 2070 г. делът на възрастните хора у нас ще бъде почти две пети от населението. Според прогнозните стойности на ООН, през 2050 г. България ще бъде една от държавите в Европа с най-застаряващо население.

През 2006 г. е приета Национална стратегия за демографско развитие на Република България 2006-2020 г. С Протокол № 4.1 от заседанието на Министерския съвет (МС) на 1 февруари 2012 г. е приета Актуализираната национална стратегия за демографско развитие на Република България 2012-2030 г., чието изпълнение започва да се отчита след 2012 г.

Според публикувания отчет за 2016 г. за изпълнение на Актуализираната национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012-2030 г.), разработен на основание на Решение на МС № 625 от 22.08.2006 г. и на Протоколно решение по Протокол № 4 от заседание на МС от 01.02.2012 г., само за 15 години броят на българите, които влизат в трудоспособна възраст, е намалял двойно в съотношението спрямо броя на българите, излизаци от тази възраст [3]. Според данните, ако през 2001 г. 100 души между 60 и 64 год. са замествани от 124 млади, то през 2016 г. на 100 души в тази възраст се падат едва 63-ма младежи.

Най-значимата демографска тенденция в развитието на населението е процесът на застаряване. В края на 2016 г. лицата на 65 и повече навършени години са 1 472 116, или 20.7% от населението на страната. В сравнение с 2015 г. делът на населението в тази възрастова група нараства с 0.3 процентни пункта, а спрямо 2001 г. – с 3.8 процентни пункта. Средната възраст на населението в страната достига 43 години и половина в края на 2016 г. За справяне с демографските предизвикателства е необходимо правителството да предприеме навременни и адекватни действия.

В Актуализираната национална стратегия за демографско развитие на населението са предвидени дванадесет направления, които са разпределени в пет приоритетни сфери на действие [1]. Целта на правителството е да се забавят негативните демографски процеси и намаляването на броя на населението, като се преодолеят негативните последици от остаряването на популацията и се подобрят качествените характеристики на човешкия капитал. Цел е постигането на социална кохезия и създаването на равни възможности за пълноценен, социален и продуктивен живот за всички социални групи, ограничавайки диспропорциите в териториалното разпределение на населението и обезлюдяването в някои региони и села, адаптирайки и синхронизирайки нормативната база с обществените потребности за балансирано демографско развитие на населението и развитието на качеството на човешкия капитал.

На 1 януари 2017 г. населението на Европейския съюз (ЕС) се оценява на 511,8 млн., при 510.3 млн. на 1 януари 2016 г.

През 2016 г. населението се е увеличило в осемнадесет държави – членки на ЕС, и е намаляло в десет. Най-голямо относително увеличение се наблюдава в Люксембург (+19,8 на 1000 жители), най-голямо намаление има в Литва (-14,2‰), следвана от Латвия (-9,6‰), Хърватия (-8,7‰), България (-7,3‰) и Румъния (-6,2‰) (4).

През 2016 г. в ЕС са родени 5,1 млн. бейбета, 11 000 повече от предходната година. В държавите членки най-високите нива на раждаемост през 2016 г. са регистрирани в Ирландия (13,5 на 1000 жители), Швеция и Обединеното кралство (и двете 11,8‰) и Франция (11,7‰), докато най-ниските са в южните държави членки: Италия (7,8‰), Португалия (8,4‰), Гърция (8,6‰), Испания (8,7‰), Хърватия (9,0‰) и България (9,1‰). България (15,1‰), Латвия (14,6‰), Литва (14,3‰), Румъния и Унгария (и двете 13,0‰) са с най-високи коефициенти на смъртност през 2016 г. В резултат, тринадесет държави-членки на ЕС са регистрирали отрицателен естествен прираст през 2016 г., най-много са смъртните случаи в България (-6,0 ‰), следвани от Литва (-3,7‰), Румъния (-3,5‰), Хърватия и Латвия (-3,4‰) и Унгария (-3,2‰).

През 2016 г. текущата демографска ситуация в България се характеризира с продължаващо намаляване и застаряване на населението, ниски нива на раждаемост и високи нива на обща смъртност. Задълбочава се дисбалансът в териториалното разпределение на населението.

Най-значимата демографска тенденция в развитието на населението е процесът на застаряване. Средната възраст на населението в България е сред най-високите не само в Европейския съюз, но и в света. Средната възраст на населението нараства устойчиво, като от 40.4 години през 2001 г. достига 43.5 г. в края на 2016 г. През 2016 г. в резултат на отрицателния естествен прираст населението на страната е намаляло с 42 596 души.

Средната продължителност на предстоящия живот общо за населението на страната, изчислена за периода 2014-2016 г., е 74.7 години и спрямо предходния период (2013-2015 г.) се увеличава с 0.2 години [5].

В Министерството на труда и социалната политика е изграден Национален механизъм за координация и мониторинг на изпълнението на държавната демографска политика. Функционира Междуведомствена работна група по демографските въпроси към Министъра на труда и социалната политика, в която участват представители от ключови държавни ведомства, Националния статистически институт, Националния осигурителен институт, Българския червен кръст, Националното сдружение на общините в Република България, неправителствени и други организации. Изготвят се ежегодни планове и национални мониторингови доклади, в които се интегрира информация от националната статистика, административна информация и данни от социологически проучвания. През 2014 г. с постановление на МС № 138 е създаден Национален съвет по демографска политика като консултативен орган към Министерския съвет, чиято дейност се администрира в Министерството на труда и социалната политика.

Основната цел на политиката за демографско развитие е заложена в Актуализираната национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012-2030 г.) и е насочена към забавяне темповете на намаляване броя на населението, с

тенденция за стабилизирането му в дългосрочен план и осигуряване на високо качество на човешкия капитал, включващ хората с тяхното здравно състояние, образование, квалификация, способности и умения. Специален акцент върху посещането на демографските предизвикателства, свързани със застаряване на населението, е поставен и чрез приетата от Министерския съвет Национална концепция за насърчаване на активния живот на възрастните хора в България (2012-2030 г.).

Пълното осъществяване на приоритетите на демографското развитие на страната до 2030 г. е възможно в условията на макроикономическа стабилност, устойчив икономически растеж, повишаване на икономическата активност, заетостта и доходите на населението. В условията на тежка демографска криза перспективите за устойчиво икономическо и социално развитие на България са свързани с умението да се инвестира в развитието и повишаването на качеството на човешките ресурси. Крайно необходимо е продължаването на реформите и адаптирането на публичните финанси и на социалните системи, вкл. пазар на труда, пенсионна, образователна и здравна система, системата на социалното подпомагане и дългосрочните грижи и всички секторни политики към демографските промени.

В България е разработена Национална цялостна стратегия за активен живот на възрастните хора (2016-2030), на базата на Националната концепция за насърчаване на активен живот на възрастните хора в България (2012-2030 г.), приета с Протокол № 24 от заседание на Министерския съвет на 20.06.2012 г. Съществуват различни дефиниции на понятието „активен живот на възрастните хора“. Според Организацията за икономическо сътрудничество и развитие в Европа терминът се отнася към реалната възможност на възрастните хора да допринесат за икономическия и социалния принос в обществото. Според Европейската комисия в понятието активен живот на възрастните хора се съдържа възможността за здравословен начин на живот, по-късно пенсиониране и запазване на активността след пенсиониране. Според Световната здравна организация дефиницията на понятието е по-друга,

в нея се акцентира върху възможността на възрастните хора активно да участват в социалния, икономическия, културния, духовния и гражданския живот на обществото, в което живеят. Според проучване на Евробарометър и Евростат възрастните хора в България са с нисък дял на физическа активност, в лош здравен статус и по-лоши показатели за психично здраве в сравнение с тези в останалите членки на ЕС, те имат слабо участие в политическия живот на страната и в доброволчески инициативи, ниска активност извън дома и двойно по-нисък достъп до информационни и комуникационни технологии [2]. Според представените резултати от Национално представително изследване на равнопоставеността и дискриминацията, проведено от НЦИОМ по Проект „Прогрес към равенство: национални, ефективни и иновативни практики за превенция и борба с дискриминацията“ по Програма Прогрес на Европейската комисия и представено в Националната концепция за насърчаване на активния живот на възрастните хора в България (2012-2030 г.), 6,8% от анкетираните посочват, че ползват ограничено здравни услуги, поради липса на достатъчно лекари и здравни служби, а 6,1% не ползват здравни услуги, тъй като нямат достъп до такива поради своето местоживее-не. Най-ограничен е достъпът до стоматолог (36,4%) поради ограничените финансови възможности на анкетираните, както и достъпът до аптека (12,4%) отново поради липса на аптека в населеното място по местоживее-не на анкетираните. Най-проблемен е достъпът до социални услуги (41,6%), поради отсъствието на услугата или незнание за съществуването на тези услуги. Развитието на националната демографска политика означава реформиране съобразно демографските тенденции и предизвикателства, търсене на баланс и цялостна ангажираност на населението. България подкрепя европейската нагласа, че посрещането на демографските предизвикателства е от съществено значение за изпълнение на заложените цели на Европейската стратегия за интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж – Европа 2020.

Застаряването на населението в България и в Европа е дългосрочна тенденция, която е започнала още преди десетилетия и се изразява в увеличаване дела на възрастните хора и намаляване на хората в трудоспособна възраст. Очаква се тази тенденция

да се запази и в бъдеще, а делът на лицата над 80 години в ЕС – да се удвои между 2016 и 2080 г. Тези тенденции поставят във фокуса на внимание на различните правителства необходимостта от промяна както на национално, така и на общоевропейско равнище. Необходимо е националното ни правителство да отговори на новите и бъдещите тенденции, като осигури равен достъп до здравни услуги на застаряващото население на страната, като подsigури ефективното зачитане на техните пациентски права. В България не съществува отделен закон, който да урежда правата и задълженията на пациентите в страната, нито начините за защита и гаранция на тези права. Правата и задълженията на пациентите са разписани в Закона за здравето, където е дадена и легалната дефиниция на понятието пациент.

Необходимо е националното законодателство, както и националната политика да бъдат адаптирани към световните и националните тенденции и да се предвидят методи за справяне с повишеното търсене на здравни услуги и намаленото финансиране на системата за здравеопазване, като резултат от намаляване на населението в трудоспособна възраст. Динамиката на човешката популация и проблемите, които я съпътстват, се отнасят до целия свят, не само до България. Правото на възрастните хора да водят достоен и независим живот и да участват в социалния, икономическия, културния и обществен живот е залегнало в ангажимента на ЕС и в ангажиментите на Република България.

Библиография

1. Национална концепция за насърчаване на активния живот на възрастните хора в България (2012-2030 г.).
2. Национална цялостна стратегия за активен живот на възрастните хора в България 2016-2030 г., Проект VS/2014/0026 „Разработване на Национална цялостна стратегия за активен живот на възрастните хора“.
3. Отчет за 2016 г. за изпълнение на Актуализираната национална стратегия за демографско развитие на населението в Република България (2012-2030).
4. Евростат, статистическата служба на Европейския съюз (<http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained>)
5. www.nsi.bg

✉ Адрес за кореспонденция:

Гл. ас. Нели Градинарова, дм
Катедра по “Медицинска етика и право”
Факултет по обществено здраве
Медицински университет
1527 София
ул. „Бяло море“ № 8
e-mail: neli.p.gradinarova@gmail.com